

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, СЛОВОТВОРУ ТА ГРАМАТИКИ

УДК 811.161.2'373.2:821.161.2-1'06

КОВАЛЬ Оксана Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел. : +38 067 6459374; e-mail : koval_oksana@inbox.ru; ORCID ID: 0000-0003-2295-4668

ГАПЄЄВА Ірина Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; вул. Леніна, 20, м. Мелітополь, 72312, Україна; тел. : +38 068 9609779; e-mail : gareeva-irina@mail.ru; ORCID ID: 0000-0003-0758-3336

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ОНІМІВ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ М. ВІНГРАНОВСЬКОГО

Анотація. *Мета* роботи полягає в комплексному аналізі стилістичного потенціалу власних назв у поетичних текстах М. Вінграновського, що є *об'єктом* нашого вивчення, та у з'ясуванні впливу цих назв на структурно-семантичну організацію поетичного тексту. Застосовано *метод* функціонально-стилістичного аналізу онімів, що вживає поет. У мовотворчості будь-якого письменника відображається об'єктивна дійсність, яка в межах художнього твору набуває певних видозмін залежно від авторської мети. Така своєрідна інтерпретація дійсності розкриває індивідуальну специфіку кожного письменника.

Результатом нашого дослідження є деякі спостереження та **висновки**: 1) апелюючи до свого уявлення про життя, митці відтворюють усю багатогранність світу за допомогою найрізноманітніших мовних засобів; 2) динамічний характер онімів зумовлено взаємозв'язком інтралінгвістичних і екстралінгвістичних чинників; 3) ці мовні одиниці найбільш точно відбивають процеси індивідуально-авторського світогляду та пізнання дійсності. Отже, власні назви переосмислюються митцем, зберігаючи при цьому первісну вмотивованість. Незважаючи на те, що вони не потребують додаткових пояснень, такі оніми в поетичних текстах набувають експресивного й естетичного навантаження.

Ключові слова: власні назви, оніми, індивідуально-авторський текст, художній образ, поезія М. Вінграновського.

Постановка проблеми. Розкодування художнього тексту, його лінгвістичний аналіз пов'язані з пізнанням ідіостилу письменника. Науковці розглядають текст не лише як структурно-семантичну, змістову або інтонаційну одиницю. Їх цікавить когнітивно-мовленнєвий аспект, саме ті елементи поетичної мови, через які розкриваються особливості авторського світобачення, своєрідність уживання національної маркованої лексики та фразеологічних одиниць, поєднання слів, використання граматичних ресурсів мови — все, чим досягається висока експресивність поетичного тексту.

Увагу мовознавців досі привертають твори ХХ сторіччя. Серед них виділяємо творчий доробок М. Вінграновського — талановитого майстра слова, видатного та обдарованого митця, поезію якого дослідники визнають як факт мовного новаторства, постійного експерименту зі словом. Використання у художніх текстах власних назв є одним із засобів вираження творчої особистості.

Актуальним на сьогодні залишається дослідження індивідуально-авторських особливостей використання власних назв, з'ясування їх естетичної ролі та експресивної функції в текстах М. Вінграновського. Мета нашої роботи полягає в комплексному аналізі стилістичного потенціалу власних назв та у з'ясуванні їх впливу на структурно-семантичну організацію поетичного тексту.

Завданням дослідження є:

1. Аналіз функціонування онімів у поетичних текстах М. Вінграновського як вияв світовідчуття митця.
2. Характеристика семантико-стилістичних особливостей пропріальної лексики у мовотворчості митця.

Об'єктом вивчення є мова поетичних творів М. Вінграновського. Предмет дослідження — функціонально-стилістичні особливості онімів у художньому доробку письменника.

Огляд попередніх досліджень і останніх публікацій. Поетичний текст становить своєрідну систему, особливість якої виявляється в естетичному, експресивному, емоційному, інформаційному та інших планах [5, с. 100]. Неабиякого значення в реалізації авторського задуму набувають власні назви. Значний внесок у дослідження літературної ономастики зробили Е. Вартаньян, В. Герасимчук, В. Калінкін, О. Карпенко, Т. Крупеньова, О. Сафронова та ін. Науковці намагалися визначити художньо-естетичні функції власних назв, з'ясувати їх роль у створенні поетичного образу, а також розкрити вплив онімів на формування індивідуального мовлення і мислення автора.

Виклад основного матеріалу. Однією з визначальних рис мовотворчості М. Вінграновського є активне використання ономастичних одиниць: *Над Чернівцями вороняччя, / Над Чернівцями голуби, / І поетичним щастям плаче / Михайла погляд голубий; Переді мною всесвіт і політ / Думок і почуттів у верховину, — / Я раптом надивляю Україну...; Як чорний чай, як чорний чай Цейлону, / Мені це літо впало у лиман...; Ми на Вкраїні хворі Україною, / На Україні в пошуках її...; В Холодній Балці Сіра Відьма / З винувих ходить королів; В Холодній Балці сон тече — / Не снись. Не звись. Не називайся; Поїхала на Сквиру, на гриби, / На свіже слово, на меди на темні; І лиманський Гайяватта / Щось там робить-виробляє; Я вас люблю, як сіль свою Сиваш, / Як ліс у грудні свій листок останній.*

Традиція їх уживання пов'язана з класичною світовою літературою. Здавня античні імена героїв грецької й римської міфології використовували з метою алегоричного вираження певної ідеї або символічного образу. Вони носили номінативний характер, набували переносного або жартівливо-іронічного значення. Приклади майстерного використання власних назв знаходимо й в мовотворчості багатьох українських письменників, які продемонстрували найкращі зразки у застосуванні цих одиниць мови.

Оними, уживані в поетичному доробку М. Вінграновського можна умовно поділити на декілька груп:

– реальні історичні постаті: *Рафаель, Моне, Гойя, Роден, Ван-Гог, Рембрандт, Тиціан, Мікеланджело, Лермонтов, Богдан, Кобзар.*

– топонімічні назви: *Кодима, Ясса, Берлін, Європа, Чумацький Віз, Дніпро, Чернівці, Канев, Україна, Дунай, Київ, Десна, Полтава*

– звичайні жіночі та чоловічі імена: *Настка, Іван, Марія, Оксана,*

Українські антропоніми й топоніми письменник використовує в назвах творів: «*Плач Ярослави*», «*Ніч Івана Богуна*», «*Київ*», «*Осіньня сповідь Северина Наливайка*», «*Скіфська коліскова*», «*Гайдамацькі скелі у Вільховій*». Так автор простежує історичне становлення нації від давніх часів до сьогодення. Кожна назва вказує на реальну подію або вчинки історичних осіб, що розкриваються в контексті вірша.

Письменник часто використовує топоніми. Вони не просто позначають певний географічний об'єкт чи місце, а є своєрідним посиланням на цілу епоху, конкретні події в житті народу або історичний час. Незважаючи на низький рівень експресивного забарвлення, такі оними є естетично значимими, оскільки виконують у контексті локативно-темпоральну функцію [3, с. 145]. Для розкодування змісту, вкладеного в подібні образи, необхідні знання світової літератури, історії та культури. Лише тоді можливе розуміння авторського задуму й естетична роль певного оніма.

Найчастіше антропоніми і топоніми функціонують як конденсовані символи, що через асоціативні зв'язки минулого з теперішнім розкривають головну ідею — плинність часу [1, с. 99]. Показовим прикладом є поезія «Осяяння», де митець уживає велику кількість власних назв видатних постатей минулого: Рафаель, Мікеланджело, Джорджоне, Тиціан, Роден, Рембрант, Моне та ін. Так автор намагається підкреслити швидкоплинність життя, що змінює одне покоління іншим, створює нові ідеали та ідеї, але справжні цінності не підвладні навіть часу: *В той день були мої найближчі друзі, / Вони прийшли до мене на світанні / І підняли на зустріч з Рафаелем, / Із Мікеланджолом, Джорджоне, Тиціаном... Найкраще, найвеличніше в мені: / Ван-Гог... Рембрант і Гойя... Рафаель... / Безсмертні келихи людського повнозвуччя, / Осяяння безсмертні океани...*

У мовотворчості М. Вінграновського неодноразово натрапляємо на оними, що характеризують період Київської Русі. Власні назви на позначення історичних осіб чи географічних реалій — *Ярослав, Хорив, Ольга, Святослав, князь Ігор* тощо яскраво характеризують добу становлення України і символізують її героїчне минуле. Склад цих власних назв не є однорідним. У художній мові поета вони набувають різних семантичних природжень, що носять індивідуальний характер. Такі одиниці є значеннево вагомими та мають стійку конотацію. Саме на основі цих онімів, що функціонують як слова-символи, створюється митцем образ України.

У контексті твору теоніми — назви язичницьких богів, міфічних персонажів та князів Київської Русі набувають особливого символічного змісту. Вони стають потужними й яскравими засобами створення образу певної історичної доби, репрезентують цілу епоху.

Становлення держави простежується митцем від часів язичництва, які символізують міфонемами *Хорив, Либідь*, теонім *Дажбог*. *Вона тече старому і малому, / На все життя єдина Рось тече; Народжена для нас, вона убита нами. / Від Либеді лишилось лиш ім'я. / І з*

піднятими в смерть свою руками / Вона іде сама вже не своя. Назви язичницьких богів наділені широкими виразовими можливостями, оскільки містять у своїй семантиці потужний культурний та естетичний компонент [2, с. 110]. Вторинна функція, що в них закладена, служить засобом узагальнення якостей характеру людини: *Язичеського повен гімну, / Ти [Святослав] вперся лобом у віки, / І зором воїна і мужа / Ти бережеш Дажбога лик.*

Митець намагається зв'язати воедино весь період в історії України: її виникнення, розвиток, боротьбу за свободу, об'єднавши його вагомими онімами **Хорив** — один із засновників **Києва** і **Тарас** (Шевченко) — символ незалежності: *Тараса тремоло і тремоло Хорива, / Учителю, воно й сьогодні в нас, / Наш час душі з того усього плива.*

Неабияким інформаційним та естетичним потенціалом наділені імена київських князів **Святослав**, **Ярослав**, **Ольга**. Їхня художня цінність полягає в тому, що в них вже спочатку закладено конотативне, вторинне значення [4, с. 16]. Вони не просто називають особу, а й водночас передають її вчинки, історичну роль, символізують властиві цим особам риси характеру, зовнішність, якості: *З гори ж тим часом в білій сорочині / Котився братик меншенський її, / Підбіг, вхопився рученям за дружку, / І, оглядаючись на мокру тучу з вітром, / Подибали до хати... / ...Печенігів / Колись на цьому місці Ярослав / Розбив і розгромив на цьому місці; Княгині Ольги слава гнівна, / І Святослава меч гіркий.*

Історія України у мовотворчості письменника представлена іакож іменами козаків і отаманів, що боролися за її незалежність: *Там Самійло Кішка й Сагайдачний, / Там Небаба чорний і гіркий, / І правиці репаногарячі, / Козаків над лугом у віку.*

Отже, в конотатах онімів на позначення національної історії у творах М. Вінграновського переважають ментальні та соціально-психологічні, внутрішньо- та зовнішньополітичні характеристики відповідних одиниць.

Серед топонімічних назв однією з головних в художній мові письменника є лексема **Київ**. Вона може виконувати функцію хронотопу, символізувати певний період у житті автора. Залежно від контексту, ця назва набуває різних відтінків стилістичного забарвлення: суму чи ностальгії, іронії або гумору: *Мій Києве, гайда до неї. / Гайда, мій Києве-листопад... / В багряно-сизому інеї, / У сизо-збурену небопадъ; Поїду з Києва, Важке, підтале серце / На води і на зорі понесу; А Київ, як скажений, цілував / В степах село чивсь, чуже, маленьке; Осінній міст проплив удалині, / Колеса змащено росю голубою — / І Київ на Богдановім коні / Пливе навстріч дніпровую водою... В останньому прикладі автор майстерно поєднує найвагоміші образи, що розкривають традиційну картину світу українців — **Київ**, **Богдан** і **дніпрові води**, що символізуютьплинність часу.*

Трапляються в мовленні митця й перифрастичні назви міста: *На срібнім березі Дніпра / Слов'янетва золота столице... / Духовна міро нації Дніпра. / Високий воїне з мазольними руками...*

Висновки. Отже, характерною ознакою мовотворчості М. Вінграновського є використання власних назв. Для створення додаткового функціонально-стилістичного навантаження ономастичних одиниць автор застосовує як екстра-, так й інтралінгвальні засоби. Він використовує різнорівневі мовні ресурси для оновлення семантики власних назв.

Поет послуговується іменами класиків української та світової літератури, історичних постатей і культурних діячів, як певним зразком чи одиницями художнього виміру в напрямках і в межах власного художнього задуму й індивідуальної інтерпретації.

Література

1. Вартаньян Э. А. В честь и по поводу: [Ономастика] / Э. А. Вартаньян. — М. : Советская Россия, 1987. — 143 с.
2. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко : монографія / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. — Одеса : Астропринт, 2004. — 216 с.
3. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / М. Крупа. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. — 416 с.
4. Селіверстова Л. І. Ономастикон у поетичному ідіостилі Яра Славутича : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 — українська мова / Л. І. Селіверстова. — Харків, 1994. — 19 с.
5. Тупиця О. Ю. Особливості організації поетичної картини світу / О. Ю. Тупиця // Мовознавство. — 2009. — № 4. — С. 98–104.

References

1. Vartanyan E. A. (1987), *In honor and about: [Onomastics] [V chest i po povodu : [Onomastika]*], Sovetskaya Rossiya, Moscow, 143 p.
2. Karpenko, Yu. O., Melnik, M. R. (2004), *Literary onomastics of Lina Kostenko : monograph [Literaturna onomastyka Liny Kostenko : monografija]*, Astroprynt, Odessa, 216 p.

3. Krupa M. (2005), *Linguistic analysis of literary text [Lingvistycznyj analiz hudozhn'ogo tekstu]*, Pidruchnyky i posibnyky, Ternopil', 416 p.
4. Seliverstova L. I. (1994), *Onomasticon in the poetic idiosyle of Yar Slavutych : Author's thesis [Onomastykon u poetychnomu idiosyli Yara Slavutycha : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01 — ukrajins'ka mova]*, Harkiv, 19 p.
5. Tupytsia, O. Yu. (2009), «Features of the poetic picture of the world», *Movoznavstvo* [«Osoblyvosti organizaciji poetychnoji kartyny svitu», *Movoznavstvo*], Kyiv, No. 4, pp. 98–104.

КОВАЛЬ Оксана Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, 72312, Украина; тел.: +38 067 6459374; e-mail: koval_oksana@inbox.ru ; ORCID ID: 0000-0003-2295-4668

ГАПЕЕВА Ирина Николаевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Мелитопольского государственного педагогического университета имени Богдана Хмельницкого; ул. Ленина, 20, г. Мелитополь, 72312, Украина; тел.: +38 068 9609779; e-mail: gapeeva-irina@mail.ru ; ORCID ID: 0000-0003-0758-3336

**ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ОНИМОВ
В ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Н. ВИНГРАНОВСКОГО**

Аннотация. *Цель* работы — комплексный анализ стилистического потенциала собственных имён в поэтических текстах Н. Винграновского, которые являются *объектом* нашего изучения, и в выяснении их воздействия на структурно-семантическую организацию поэтического текста. Нами использовался *метод* функционально-стилистического анализа онимов, которые употребляет поэт. В языковом творчестве любого писателя отражается объективная реальность, которая в пределах художественного произведения испытывает определённые изменения, обусловленные авторским замыслом. Такая своеобразная интерпретация действительности раскрывает индивидуальную специфику каждого писателя.

Результатом нашего исследования являются некоторые наблюдения и *выводы*: 1) апеллируя к своим представлениям о жизни, мастера слова отображают всё разнообразие мира при помощи различных языковых средств; 2) динамический характер имён собственных обусловлен взаимосвязью интралингвистических и экстралингвистических факторов; 3) эти языковые единицы наиболее точно раскрывают процессы индивидуально-авторского мировоззрения и познания действительности.

Проведённое исследование даёт основания утверждать, что переосмысленные автором имена нарицательные сохраняют свою первоначальную мотивацию. Несмотря на то, что они не требуют дополнительных объяснений, такие онимы в поэтических текстах приобретают экспрессивную и эстетическую нагрузку.

Ключевые слова: имена собственные, онимы, индивидуально-авторский текст, художественный образ.

Oksana V. KOVAL,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Ukrainian Language Department of Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University; 20, Lenin str., Melitopol 72312, Ukraine: tel. +80676459374; e-mail: koval_oksana@inbox.ru ; ORCID ID: 0000-0003-2295-4668

Iryna M. GAPYEYEVA,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Ukrainian language department of Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University; 20, Lenin str., Melitopol 72312, Ukraine; tel.: +38 068 9609779; e-mail: gapeeva-irina@mail.ru ; ORCID ID: 0000-0003-0758-3336

**FUNCTIONAL AND STYLISTIC FEATURES OF THE USE OF ONYMS IN POETIC TEXTS BY
M. VINGRANOVSKY**

Summary. *Purpose* of the article is the analysis of functional and stylistic features of the use of onyms in poetic texts by M. Vingranovsky. These texts are the *object* of this research. According to previous studies in linguistic creativity of any writer reflected the objective reality that within the artwork takes some variations depending on the purpose of the author. This peculiar interpretation of reality discloses the specifics of each individual writer. Appealing to their view of life, the artists reflect all the diversity of the world with the help of variety of linguistic resources.

Results. The dynamic character of onyms is conditioned the relationship of intralinguistic and extralinguistic factors. These linguistic units most accurately reflect the processes of individual author's worldview and world understanding of reality. *Conclusions.* The carried out research gives grounds to assert that the proper names reinterpreted by artist, while keeping the original motivation. Even though that they do not need additional explanations such onyms in poetic texts become expressive and aesthetic load.

Key words: proper names, onyms, individual author's text, artistic image, poetry by M. Vingranovsky.

Статтю отримано 3.04.2016 р.